

МОБИЛНОСТТА НА РАБОТНАТА СИЛА КАТО ФАКТОР ЗА РАЗВИТИЕ НА ИКОНОМИКА, ОСНОВАНА НА ЗНАНИЕТО: ПРЕХОД ОТ УЧЕНЕ КЪМ ЗАЕТОСТ

Анализирани са проблемите на трудовата реализация на младите хора и по-специално на прехода им от учене към заетост. Специално внимание е отделено на младежите с висше образование при навлизане в пазара на труда в България. Разгледани са политиките, които се прилагат за преодоляване на трудностите, произтичащи от отсъствието на трудов стаж, намиране на "първа" работа и на нейната ефективност.

JEL: G21; G23; G24

Иновативност на икономиката и мобилност на работната сила

През 2000 г. в Лисабон лидерите на Европейският съюз си поставиха амбициозната задача да превърнат Европа в "най-конкурентната и динамичната икономика, базирана на знанието". Вече единадесет години тази идея търси най-верните инструменти и механизми за нейното реализиране. Поредица от документи на високо равнище в европейски мащаб и на национално ниво в страните-членки развиват и внедряват инициативи и дейности в тази насока. Създадени бяха разнообразни финансови инструменти на ЕС и на отделните страни с цел финансово обезпечение на проектите.

Стратегия "Европа 2020" е поредната стъпка в тази насока, с която основната цел до 2020 г се дефинира като "развитие на икономика, основана на знанието и иновациите; ресурсоефективна, зелена и по-конкурентна икономика; икономика с висока заетост, осигуряваща социална и териториална единност" (2010, Europe 2020).

За измерване на напредъка на страните-членки към поставената цел Европейската комисия разработи и поддържа редица инструменти и показатели, сред които основополагащи са:

¹ Искра Белева е проф. д-р в Института за икономически изследвания при БАН, секция „Макроикономика“, тел. +359 (2) 8104020, e-mail: i.beleva@iki.bas.bg.

- благоприятна икономическа, институционална среда и управление за развитие на предприемачеството;
- развита информационна инфраструктура;
- съзидателен и добре обучен човешки капитал;
- национална иновационна система, способна да реализира продукти с високо съдържание на знание.

Значението на мобилността на работната сила в условията на динамично променящи се икономики в резултат на технологичното им обновяване нараства все повече и се превръща в отличителна характеристика на съвременното развитие. Мобилността в широкия контекст на понятието включва движението на работната сила не само в териториален аспект, но и като промяна в статуса на заетите, както и движението й „от” и „в” пазара на труда. В такъв смисъл трябва да се отбележи отмирането на модела на „устойчив” статус в пазара на труда и кариерно развитие в една професия. Съвременната работна сила е изключително мобилна по отношение на участие в този пазар, статус в заетостта, организация на труда, вкл. и в териториален план (2010, Fuller, Duncan).

1. Младите хора – иновативният трудов потенциал на нацията

Безспорен факт е, че младежите са основата на иновативния трудов потенциал и генератор на иновативни идеи. Те имат нелеката задача да реализират идеята за създаване и развитие на икономика, основана на знанието, като се самоподготвят за тази задача, но и са генератори на идеи как това ще стане на практика. Затова пред младежката работна сила се поставят високи изисквания. Те трябва да бъдат достатъчно мобилни и адаптивни, за могат да получават знания и умения, необходими за включването им на съвременния пазар на труда и за по-нататъшното им обучение в контекста на ученето през целия живот. В процеса на обучение те получават нови знания и генерират иновативен потенциал за участие в трудовия процес. Нещо повече, като деца на съвременното глобално общество младежите имат достъп до световните научни постижения и световното знание.

Преходът от образование към заетост обаче откроява поредица от трудности, които младите хора срещат по повод на тяхната трудова интеграция. Тези трудности предопределят значителна част от тях да остава извън пазара на труда да дълъг период. Защо това се случва? Какво обуславя такава нерационалност в общественото развитие – от една страна, да насърчава инвестициите в развитието на младежите като човешки капитал и качествена работна сила от друга, да оставя част от този капитал неизползван и нереализиран? Този парадокс на съвременното развитие трябва да бъде анализиран и осмислен за да се открият слабите звена на системата и да се

създадат условия за плавен трансфер от обучение в заетост, без загуба на знания и време за индивидите и обществото. Това е проблем за всички страни в Европа, като в някои от тях той е по-голям, а в други – по-малък. Общо обаче проблемът е съществен и има своето значение и в нашата страна, която не е изключение от общоевропейската ситуация по отношение на участието на младежите в пазара на труда.

2. Младежите – рискова група в пазара на труда

Младежите са група в пазара на труда, която е изправена пред редица рискове, свързани с намиране на работа след завършване на образование; придобиване на професия, търсена от работодателите, преход от временни и случайни форми на заетост към устойчива такава.

Всички тези проблеми дефинират младежите като рискова група на пазара на труда по отношение на безработица, временни трудови договори, заетост на непълно работно време не по собствено желание, професионални несъответствия и по-ниско заплащане на труда.

Кризата особено силно влоши възможностите на младежите да реализират своевременен преход от обучение в заетост.

Младежката безработица все повече се превръща в един от основните проблеми на трудовите пазари в ЕС-27 в периода на криза. Данните на Евростат от август 2011 г. показват, че безработните младежи през 2011 г. наброяват 5.2 млн., което е с 1.2 млн. повече от ниското равнище през пролетта на 2008 г. В сравнение с този период нарастването на младежката безработица в средата на 2011 е по-високо с около 30%. Равнището ѝ в ЕС се повишава от 19.2% през четвърто тримесечие на 2008 г. до 20.5% през юни 2011 г., но са налице и съществени регионални различия в общността. Най-висока е тя в Испания (45.7%), Словакия (33.3%), Гърция (38.5%) и Литва (35.2%), а най-ниска в Холандия (7.1%), Германия (9.1%) и Австрия (8.2%), (Quarterly EU Labour Market Review).

Младежите са сред първите, които се освобождават от работа при икономически спад, доколкото временните трудови договори не се подновяват, перспективите за работа за тези, които завършват образование намаляват съществено. Нещо повече, в конкуренцията за по-малко работни места те са в неблагоприятно положение доколкото се конкурират с безработните, които имат зад гърба си трудов опит.

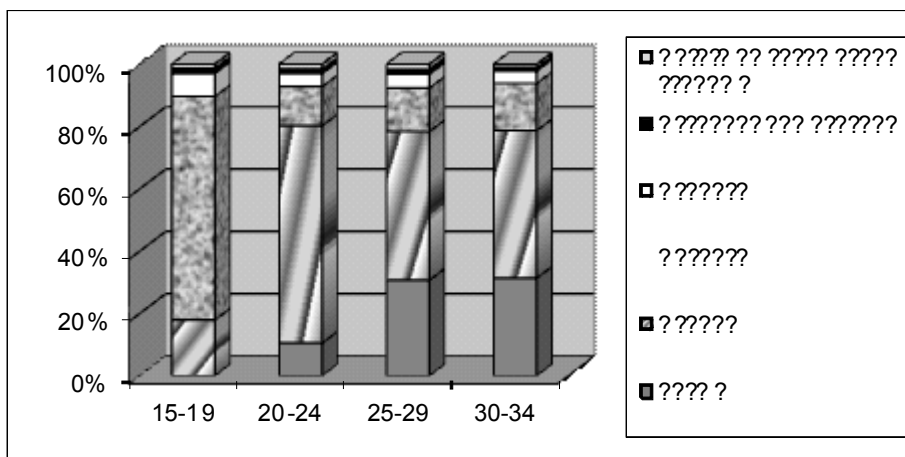
Ефектите на безработицата и загубата на работа в началото на трудовия живот оставят трайни последици върху поведението на индивида и тяхната успешна трудова реализация (O'Higgins, 2010, p. 2; ЕС, 2010, p. 132-133). Отчитането на тези рискове провокират ЕС и страните-членки да инициират ефективни политики за намаляване на негативните ефекти на кризата върху младежите.

Младежите на пазара на труда в България

Младежите на възраст 15-24 г. представляват 18% от населението в трудоспособна възраст (15-64 г.) и 6.1% от заетите във възрастовата група 15-64 години. Следователно младежката работна сила е съществен трудов ресурс за обществото, но не и съществен фактор в заетостта (вж. фиг. 1).

Фигура 1

Образователна структура на младежите – 2011 г.

Източник: НСИ, Интернет, Преброяване на населението, 2011.

Фиг. 1 показва, че образователното равнище на младежите е добро – средното образование преобладава сред младежите на възраст 20-24 г., а значителна част от тях продължават да учат, тъй като делът на хората с висше образование нараства до 30% и остава такъв за възрастовите групи 25-29 и 30-34 г.

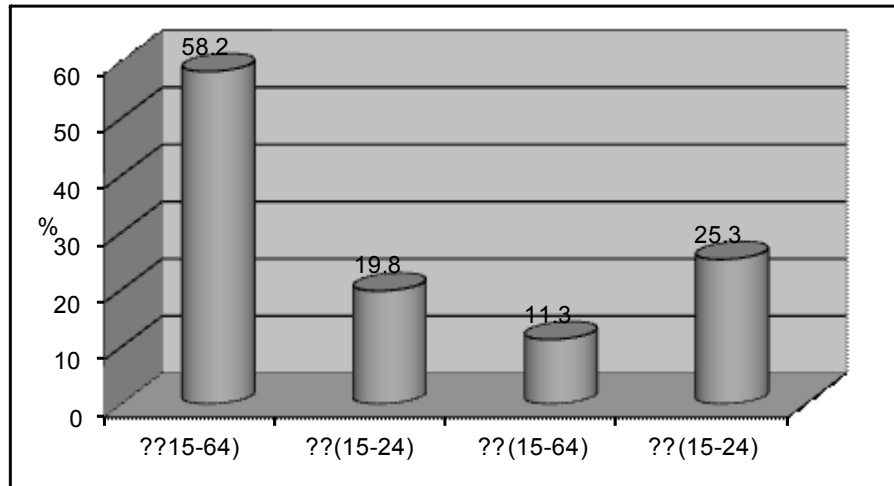
Същевременно са налице и редица тревожни тенденции, свързани с нарастване на дела на младите хора, които отпадат от образователната система. Броят на хората на възраст до 34 г., които нямат образование и грамотност е близо 90 хил. човека (НСИ, 2011, Преброяване на населението). Може да се направи извод, че е налице процес на нарастване на сегментацията сред младежката работна сила по признак „грамотност и образование”, което предопределя коренно различни проблеми за тяхната трудова интеграция и предполага различни политики за тяхното активиране и включване в заетост.

Как се реализират на пазара на труда младите хора?

Трудностите на младите хора за участие в заетостта ясно са открити на фиг. 2. Коефициента на заетостта сред тях е многократно по-нисък от този на хората в трудоспособна възраст, докато коефициента на безработица е повече от два пъти по-висок.

Фигура 2

Коефициент на заетост и безработица сред трудоспособното население и младежите (2 тримесечие 2011)

Източник: Заетост и безработица, НСИ, 2011.

В каква степен образователното равнище допринася за сравнително по-ниското участие на младежите в заетостта? Табл. 1 сравнява равнището на заетост сред хората с висше образование в две възрастови групи, едната от които е младежка.

Таблица 1

Коефициент на заетост на хората с висше образование

	2007	2008	2009	2010	2011 (2Q)
Заети с висше образование (15-64)	84.6	86.1	85.5	83.3	82.5
Завършили висше образование	76.6	76.1	77.3	74.7	73.8
Разлика в равнището	8.0	10.0	8.2	8.6	8.7

Източник: НСИ, 2011, Заетост и безработица, www.bsi.bg и ЕК, Евростат, Интернет http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/employment_unemployment-lfs/data/main

Данните сочат, че дори сред хората с висше образование младежите с такова като специфичен сегмент на работната сила са в по-неблагоприятно положение. Нещо повече, динамиката на разликата в равнището на заетост в годините нараства, т.е. дори за младите висшисти трудностите за участие в заетост нарастват. Налице е съвкупност от фактори, които предопределят тази тенденция.

3. Проблеми на трудовата интеграция на младите хора

Младежката безработица е един от тези фактори и нейният анализ откроява важното значение на образованието като фактор за по-успешна или по-

неуспешна трудова реализация. Данните в табл. 2 показват, че равнището на безработица сред младежите е обратно пропорционално на равнището на образование, което те имат.

Таблица 2
Безработни младежи (15-24) по степен на образование (равнище)

	2007	2008	2009	2010	2011 (2Q)
Общо, в т.ч.	15.1	12.7	16.2	23.2	25.3
С висше образование	9.2	9.9	4.8	11.4	21.8
Със средно образование	11.9	9.6	14.1	22.5	21.3
С основно образование	23.4	25.3	27.6	31.6	46.3
Начално и по-ниско образование	47.1	35.6	45.5	66.1	77.4

Източник: Национален статистически институт, 2Q2011, Заетост и безработица, Интернет, www.nsi.bg.

Безработицата сред младежите с начално и по-ниско образование е близо три пъти по-висока отколкото при тези с висше образование. Освен това е важно да се отбележи, че при младежите със средно и висше образование равнището на безработица не се различава съществено, което поражда редица въпроси за структурата на икономиката и нейните потребности от труд с различно качество, но също и за конкурентоспособността на младежите с висше образование на пазара на труда.

Структурният характер на младежката безработица в сегмента на високо образованата работна сила се очертава при съпоставянето на равнището на безработица сред всички хора с висше образование и безработните младежи, завършващи висше образование.

Таблица 3
Равнище на безработица сред хората с висше образование

	2007	2008	2009	2010	2011 (1Q)
Безработни с висше образование (15-64 години)	6.9	5.6	6.8	10.2	12.1
Безработни – новозавършили висше образование	2.4	2.3	2.9	4.5	5.0

Източник: European Commission, Eurostat, Интернет
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/employment_unemployment-lfs/data/main

Значително по-ниското равнище на безработица сред младежите с висше образование спрямо трудоспособната работна сила с такова образование показва, че на пазара на труда възможностите за трудова реализация на най-качествената младежка работна сила са сравнително добри. Това означава, че този ресурс влиза в заетостта и при положение, че се използва ефективно, дава своя принос за развитието на икономика, основана на знание.

- *Отсъствието на трудов стаж*

Това е фактор, който има важно значение за трудния преход към заетост на младите хора след завършване на образование. По данни на НСИ 74.1% от завършилите висше образование, които имат трудов стаж, са започнали работа

след първите три месеца от завършване, което означава, че за останалите 26% отсъствието на трудов стаж е проблем за намиране на работа.

- *Отказали се да търсят работа*

Според изследване на НСИ 75 000 човека на възраст 15-34 г. са обезкуражени, т.е. желаят да работят, но не търсят активно работа, защото не вярват, че ще намерят такава. От тях 59.6% са с основно и по-ниско образование.

- *Отсъствие на образование*

Данните от преброяването на населението показват, че повече от 80 000 човека не са посещавали никога училище, т.е. това са неграмотни хора. От тях около 10 000 са до 20 г. възраст, 16.7% от хората на възраст 20-24 г. са с основно и начално образование.

Какво е необходимо да се направи за да се превърнат младите хора в носители и реализатори на иновационния прогрес?

4. Политики за подпомагане на трудовата интеграция на младежите

Изследване на НСИ за проблемите на трудовата интеграция на завършващите очертава основни характеристики на заетостта на младежите, които могат да бъдат основа за фокусиране на политиките в това отношение (2009, НСИ, Заетост и безработица). Според изследването 80% от завършващите намират работа; 94% започват като наемни работници; 87% имат постоянна работа, 13% – временна; само 4.5% започват собствен бизнес. Основните начини, по които младежите търсят работа са както следва: 40% – чрез познати и роднини; 40% – чрез директен контакт с работодатели; 9% от обяви във вестници и само 3.3% – чрез бюрата по труда.

Предимно наемния характер на първата заетост на младежите насочва преобладаващата част от политиките – проекти и дейности за подпомагане на трудовата реализация на младежите. Основните от тях са:

Проект “Старт в кариерата”

Целева група – младежи с висше образование, без трудов стаж.

Работа в публичната администрация за период от 9 месеца. Заплащане – 400 лв. на месец.

Брой участници в програмата през 2010 г. 639 човека, предвидени за участие през 2011 – 1851.

Бюджет на програмата за 2011 г. – 3 856 000 лв.

Проект “Нова заетост – ключови умения за заетост”

Обучение за безработни младежи, завършили висше образование за придобиване на предприемачески умения и осигуряване на възможности за реализация. Реализира се в 9 региона и се създава като анти-кризисна мярка. Участвали в проекта – 995 човека през 2010 г. Обучители са лицензирани организации.

Бюджет за 2011 г. – 317 000 лв.

Проект “Създаване на възможности за заетост на младежите чрез осигуряване на възможност за стаж”

Проектът е развит в края на 2010 г.

Целева група – безработни младежи със средно и висше образование за подпомагане на т.н. ”първа заетост”.

Въвеждащо обучение за формиране на трудови навици и осигуряване на стаж за срок от 6 месеца при работодател с наставник. Наставникът следва да отдели 40 часа месечно за обучение.

Схемата е ориентирана към широк кръг работодатели от реалния сектор. Брой участващи в схемата работодатели – 600 до октомври 2010, брой регистрирани работни места – 1450.

Финансиране на програмата – от ОПРЧР, общ бюджет – 30 млн. лв.

Програма “Подкрепа за развитие на докторанти, пост-докторанти, специализанти и млади учени”

Цел на програмата – да се повиши интересът на младите хора към научна работа.

Целева група – докторанти, пост-докторанти, специализанти и млади учени.

Съдържание на програмата: програми за обучение и повишаване на квалификацията на младите хора, работещи в сферата на науката.

Подкрепа на научни публикации.

Развитие на научния потенциал чрез участие в научен обмен, работни срещи, семинари, конференции.

Подкрепа за провеждане на научни изследвания.

Достъп до научни съоразения, бази данни и специализирани софтуер.

Посочените политики имат своите позитивни страни, но тяхното провеждане не отменя редица принципи въпроси за степента на подготвеност на младежите за навлизане в пазара на труда след завършване на средно и висше образование, за формата на участие на бизнеса в процеса на подготовка на бъдещата работна сила; за отговорностите на семейството и индивида при избора на професия и сфера на реализация. Тези и редица други въпроси предопределят и финансирането на образованието, квалификацията, преквалификацията на работната сила, както и ефективността на трудовата реализация. Обществената дискусия и търсенето на най-добрите решения е важна предпоставка за подобряване на подготовката и трудовата реализация на младежите като основен ресурс за новата икономика, основана на знанието.

Направеният анализ позволява да се формулират следните по-важни изводи относно подготовката и участието на младежите като важен ресурс за иновативно развитие:

- Засилваща се поляризация сред тях по образователни характеристики, което предполага нарастваща сегментация на младежката работна сила на пазара на труда.
- Преходът към заетост става все по-проблематичен (за част от младежите такъв преход няма, доколкото те не влизат в легална заетост въобще; за други опциите са ограничени поради ниското им образователно равнище – начално и основно).
- Иновативен потенциал има част от младежката работна сила – тези с висше и средно образование. За останалите програмите са насочени към грамотност, базови умения и трудови навици.
- Слабо доверие в държавните институции като посредници в прехода от обучение към заетост, а основните финансови възможности са именно в тях и в европейските фондове, предимно на ОПРЧР.

Използвана литература

- Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, EC, Brussels, 3.3.2010 COM (2010) 2020.
- Quarterly EU Labour Market Review, Spring, 2010.
- Интернет, <http://www.asymptotix.eu/content/euro-area-unemployment-rate-101-eu27-96-november-2010>.
- O'Higgins, N. 2010. The impact of the economic and financial crisis on youth employment, Employment Working Paper N 70, Geneva, ILO.
- Fuller, A., D. Coughtrie. 2010. Inclusion through mobility: addressing the needs of the most vulnerable. Report within the EU network on mobility, <http://www.mobilitypartnership.eu/WebApp/Reports.aspx>
- Заетост и безработица. НСИ. 2009. www.nsi.bg (пазар на труда).